

ПЕТАР ПИЈАНОВИЋ

ПРОТИВУРЕЧНОСТИ ЈОВАНА СКЕРЛИЋА

У тексту „Љубомир Недић”, објављеном 1920. године, Слободан Јовановић изрекао је једну занимљиву мисао. Пишући о Недићу, запазио је како се код њега „књижевни модернизам спајао са политичким конзервативизмом”.¹ Из тога Јовановић закључује: „Ми смо сви, више или мање, састављени од оваквих противуречности, ма колико да смо уверени да смо у своме раду и мишљењу остали логични.”² Овај Јовановићев налаз могао би да буде користан и актуелан и када је реч о Јовану Скерлићу, односно покушају овога књижевног критичара да заснује целовит систем тумачења и вредновања књижевних дела.

Међутим, Скерлић није био само личност посвећена књижевним пословима. Једнако су га занимале идеје и историја идеја, затим општа и национална историја и, у вези са тим, политичка и културна идеологија. Као делатна личност, Скерлић све то није могао ни хтео да одвоји од живота и животне праксе, тј. друштвеног ангажовања које га је одвело у политику и, под крај живота, у парламент. Свему томе он је покушавао да нађе меру у себи самом, у својим погледима и ставовима који би на најбољи начин помирили све те његове интересе.

Многострукошћу свога деловања Јован Скерлић је у сасвим блиску везу доводио књижевни укус и знање, животно искуство и хуманизам, социјалну етику и поетику, идеологију и политичку праксу. С друге стране, учио је и сазнавао, проширивао духовне

¹ Слободан Јовановић, „Љубомир Недић”, у: С. Јовановић, *Из историје и књижевности I*, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 11, текстове сакупио и средно Живорад Стојковић, БИГЗ, Југославијапублик, СКЗ, Београд 1991, 680.

² Исто.

видике и стваралачку оптику, па је у складу са тим мењао и перспективу из које је судио о личностима, друштвеним појавама и вредностима, притом настојећи да, колико је могуће, не одступи од идеја и гледишта по којима је био препознатљив у српском друштву и политици, култури и књижевности. Није то било лако ни сасвим могуће, те је тај замишљени систем гледања на ствари бивао код Скерлића нецеловит, неусаглашен па и сасвим противуречан. Знак је противуречности и чињеница да је, упркос свим мањкавостима, Скерлић успевао да буде и остане судија најбољег гласа и највећег угледа. И не само у своме времену него и пуних стотину година после смрти.

У покушају да покажемо у чему су те противуречности и да у исто време одговоримо на питање како је упркос њима Скерлић успевао за свога живота и цео потоњи век да остане неприкосновен у књижевној науци, послужићемо се истраживањима и налазима Живомира Младеновића (1910–2011), једнога од понајбољих зналаца Скерлићевог живота и дела. Отуда овај текст може да се разуме и као доста одоцнели осврт на Младеновићеву књигу *Животи и дело Јована Скерлића* која је објављена крајем минулог века (1998), али је остала непочитана и непозната. Подсећање на ову књигу и њене закључке има двоструки смисао: оно помаже да се дође до одговора на постављена питања, као и да се од заборави отргне вредан књижевни истраживач који се предано и дуже од шест деценија бавио Јованом Скерлићем.

Да подсетимо: Живомир Младеновић је на Филозофском факултету у Београду дипломирао (1934) југословенске књижевности и српскохрватски језик, затим био на постдипломским студијама у Паризу (Сорбона) а после одбране тезе с насловом *Младоси Јована Скерлића* за доктора филозофских наука промовисан на београдском универзитету (1940). У научном развоју Младеновић је од 1948. био асистент и научни сарадник Института за проучавање књижевности Српске академије наука, а од 1966. научни саветник Академијиног Одбора за народне умотворине. Предавао је на угледним иностраним универзитетима у Енглеској (Кембриџ) и Сједињеним Америчким Државама (Флорида, Беркли, Индијана, Харвард, Колумбија). Претежно се бавио животом и књижевним радом Вука Караџића, Лазе Костића и Јована Скерлића. Једнако је истраживао наше усмено стваралаштво те упоредне везе српске и иностраних књижевности. Уз друге књиге из овога корпуса, Младеновић је објавио књигу *Младоси Јована Скерлића* (1940), док су у монографију *Животи и дело Јована Скерлића* (1998) ушли његови огледи настали током дугог бављења Скерлићем.

Младеновићева монографија о Скерлићу има четири дела: *Живој и дело* (1), *Узори* (2), *Утицаји* (3) и *Мосџови сарадње* (4). Из овога тематски различитог корпуса о Скерлићу, због природе наше теме, посебан нагласак биће стављен на Младеновићеве ставове који са разлогом и аргументовано откривају недоследности и противуречности у Скерлићевом животу и делу. Та „слаба места” овај аутор налази у начину на који је Скерлић градио своју политичку идеологију и, још више, у његовим оценама појединих писаца и тумачењу одређених периода у развоју српске књижевности.

Имајући у основи свога приступа стваралачкој биографији Јована Скерлића погодности осавремењеног позитивистичког метода, аутор Живомир Младеновић детаљно истражује и представља спреге које повезују животне и друштвене околности са Скерлићевом сликом света, његовом политичком идеологијом и погледима на књижевност. Уз све то, овај истраживач уноси и неке детаље везане за критичарев породични, па и брачни живот. Ти утицаји имали су удела и у Скерлићевим политичким гледиштима која су учинила да он као *homo politicus* своја изразито лева, безмало социјалистичка уверења током времена усмерава ка идеологији тзв. грађанске левице.

На његове погледе, запажа Младеновић, у почетку су посебно утицали покрет Светозара Марковића и учење Васе Пелагића. Касније су на њега јак утисак оставили француски социјалист Жан Жорес и Скерлићев швајцарски професор Ренар. Жорж Ренар је „младим социјалистима саветовао стрпљив и мукотрпан рад на преображавању самога себе и своје околине, као услов за преображај друштва”.³ Занимљиво је да је своју колегиницу са студија, Клару Шмидлин – будућу супругу, Јован Скерлић боље упознао управо у Ренаровом дому.

У сведочењу Слободана Јовановића, Скерлић је био не само антиклерикалан, већ је „и само присуствовање црквеним обредима сматрао за повлађивање цркви у борби против научне мисли и политичке слободе”.⁴ Ипак, брак са Klarom Шмидлин склопио је венчањем „у Цркви Св. Саве у Бечу 27. децембра 1902, око 11 часова пре подне” (81). Грађански модеран дух, Скерлић није имао разумевања за главног јунака *Швабице* Лазе Лазаревића „што у своју породицу није увео странкињу” (83). Но, тек је по својој

³ Живомир Младеновић, *Живој и дело Јована Скерлића*, ШИП „Бакар”, Бор 1998, 163. (У наредним цитатима из ове књиге у заградама ће бити наведена само страница са које се преузима текст.)

⁴ Слободан Јовановић, у: „Богдан Поповић”, исто, 723.

женидби „осетио сурову стварност сукоба између странкиње и патријархалне породице” (83). „Неугледна и нимало лепа” (83) и задуго неприхваћена у београдској средини, Клара је имала велики утицај на Скерлића.

Колико због Скерлићевог политичког преображаја толико можда и зато што је Клара „сматрала да у малој, индустријски неразвијеној Србији социјализам нема оправдања ни будућности и да би се његове велике политичке способности изгубиле у неплодном раду” (86), Скерлић је из Социјалдемократске партије из које је искључен прешао у Самосталну радикалну странку. Занимљиво је да већ наведене Кларине речи у парафрази понавља и Слободан Јовановић, приписујући их Скерлићу самом: „Скерлић је хтео да социјалистички покрет увуче у општи демократски покрет. Једна чисто радничка странка у земљи тако малобројног радништва као предратна Србија чинила му се унапред осуђена на пропаст.”⁵ Како год, Кларину улогу у Скерлићевом преображају Живомир Младеновић овако тумачи: „Млада и амбициозна Швајцаркиња, искрено убеђена у велике књижевне и политичке способности свога мужа, веровала је, заједно с њим, у његову сјајну каријеру и очекивала да се у новој домовини уздигне до оне друштвене висине до које није могла у својој земљи” (86). Цео контекст показује или бар упућује на могућност да би Скерлићев прелазак са социјалистичке на грађанску левицу могао имати и разлоге који нису само идеолошке природе.

Све су то недоумице које су изазивале спорења и приговоре Скерлићу када је као члан Самосталне радикалне странке постао посланик у Народној скупштини. У скупштинској расправи министар Велизар Јанковић приговорио је Скерлићу због моралне недоследности, јер је под режимом Александра Обреновића примао „помоћ и милостињу из црне реакције, из реакције коју је дала краљица Драга”.⁶ Скерлић је одговорио да није примио стипендију ни милостињу него државну помоћ, али да при том нико не може рећи како је он „у тим временима и за један тренутак поклекао и измакао се из политичке борбе”.⁷ Скерлићу нимало пријатна, ова скупштинска полемика из октобра 1913. године, која је имала одјека и у јавности, на томе се и завршила.

На nelaгодност описане Скерлићеве позиције из времена студија на страни, а знатно касније оживљене у скупштини,

⁵ Слободан Јовановић, у: „Димитрије Туцовић”, исто, 511.

⁶ Јован Скерлић, *Српске шеме*, изабрали и приредили Јован Пејчић и Милован Витезовић, Изабрана дела Јована Скерлића, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2000, 225.

⁷ Исто, 230.

подсетиће и Младеновић, запажајући како се „стипендиста једног омраженог режима” (87) искупљивао тако што се радом „на једној више политичкој но књижевној тези” (87) припремао „за борбу против тог режима” (87). Пре ће бити да је политички исход Скерлићевог усавршавања у иностранству био његов политички преображај. Наиме, он је све више веровао да друштвене промене и напредак могу „доћи не револуцијом него моралношћу и политичким преваспитавањем појединаца и читавог друштва” (87). То се није слагало са тврдим ставом његових социјалиста због чега је и искључен из странке а затим приступио самосталним радикалима.

Из истог круга су и питања која се односе на Скерлићев став према српској и југословенској идеји што указује на његове још изразитије противуречности. Младеновић добро поступа када у тексту „Андрић и Скерлић” даје цитате из два Скерлићева текста: једног из 1895. у којем међу српске непријатеље убраја и Хрвате и Бугаре и другог, из 1899. када већ говори да су Срби и Хрвати један народ. Уз добро одабране примере из Скерлића, који показују противуречност његових ставова, Младеновић ове текстове није сасвим добро прочитао. Да јесте не би пре навођења тих примера написао: „Зачарани круг утицаја, који је захватио, ујединио и покренуо на рад велики број југословенских појединаца, Скерлић је почео да ствара још као ученик VIII разреда гимназије” (239). Ова реченица говори о ујединитељским замислима југословенских омладинаца, док Скерлићев текст из 1895. јасно исказује сасвим супротно – српско становиште Јована Скерлића. То становиште он мења својим извештајима и коментарима из Загреба 1899. године, па отуда и противуречности које Младеновић превиђа.

Други и још значајнији круг питања којима се бави Живомир Младеновић тиче се Скерлићевог књижевног деловања, односно његових књижевнокритичких и књижевноисторијских ставова. Аутор монографије о Јовану Скерлићу наводи и занимљив податак подсећањем да Скерлић пише и објављује своју прву критику у *Дневном листу* 1. децембра 1892. године, што значи са напуњених петнаест година. Данас је то готово немогуће и замислити. Још теже је схватити очиту претенциозност коју та, прва критика садржи. Скерлић, наиме, у тој критици, како запажа Младеновић, учава у српској прози „неки застој и мртвило” (228). Такође се неповољно изражава и о новим писцима који „пишу доста, али рђаво” (228). Децидан став стармалог критичара, који са петнаест година и без зазора себи даје улогу неприкосновеног књижевног судије, и то оцењујући не само једну књигу него

младу прозу целог једног нараштаја, показује надобудност преамбициозног почетника у критици. Потоњи његови текстови ништа неће променити ни у ставу ни у тону критичких оцена књижевности тога доба. Напротив.

Младеновић те ране текстове описује, из њих издваја неке карактеристичне детаље, али их не коментарише. Другачије поступа када расправља о важним, некада не сасвим тачним или погрешним Скерлићевим судовима о значајним писцима. Ту Младеновић налази доста примера за недоследности и противречја Јована Скерлића. Шта иза њих стоји? Аутор монографије подсећа да је Скерлић у критику „ступио још као ђак и успут формирао своја књижевна мерила” (233), док су му „школа Богдана Поповића и француски утицаји били само једна, истина важна етапа у изграђивању као критичара” (233). Указивање на несистематичност у стицању знања потребних критичару исходи закључком: „Зато је у његовом схватању модерног у српској прози било више различитих, често неусаглашених ставова” (233). Овај подоста уопштен суд о Скерлићевим недоследностима и противуречностима Младеновић доказује на више конкретних примера.

У формирању својих ставова о књижевности, Јован Скерлић се у прво време ослањао на књижевне погледе Светозара Марковића који се држао идеолошких и политичких мерила. Касније је Скерлић, под утицајем Богдана Поповића, усвојио „моралистичку улогу поезије, али је захтевао да она постане доступна најширим народним слојевима у чему га је подржавао Жорж Ренар” (215). Какав учитељ таква наука и критика. То ће учинити подоста нехомогеним његов критички систем, што се нарочито могло видети у Скерлићевим ставовима, па и грешкама и недоследностима у тумачењу књижевних дела, посебно поезије. Имао је и лична мерила – био је попустљив према истомишљеницима у политици и књижевности, а „пристрасан до неправичности” (218) према онима који су били на другој страни а „нарочито према осталима” (218).

И са оценом Јована Дучића Скерлић је бивао нелогичан и противуречан. Једном га хвали што нарочиту пажњу обраћа на форму својих песама, други пут куди јер, наводно, запоставља садржину. Због сличних разлога ставља Дучићеву прозу изнад његовог песништва. Једнако се „колебао и до краја остао недоследан у оцењивању Војислава Илића, родоначелника модерне српске лирике” (216). Након дубљег проучавања његове поезије, код Илића је „почео хвалити оно што је раније нападао” (217). И са оценама поезије Милана Ракића Скерлић је улазио у контроверзе.

Још горе су код њега, због наводне декаденције, прошли Сима Пандуровић и Владислав Петковић Дис. Обојицу је донекле отргао од „хипермодернизма”, али и од добре поезије. Али је Скерлић ту поезију хвалио, а оно најбоље код двојице песника – *Посмрџине њочасџи* и *Уџиоџљене дуџе*, напао у огледима „Једна књижевна зараза” и „Лажни модернизам у српској књижевности”. Не по добру, што је такође грешка, повезао је Лазу Костића и Дису. Тиме је „и нехотице, довео у везу претечу српске модерне лирике са његовим најизразитијим представником учи почетка Првог светског рата” (225). Била је то, дакле, продуктивна грешка из нехага.

Живомир Младеновић у монографији о Скерлићу скреће пажњу и на његове недоследности и противречја у књижевној историји. Све што је пре њега урађено он није примао са поштовањем, као што му „ни једна већ устаљена књижевна репутација није била неприкосновена” (15). Скерлић је, опет без добрих разлога, тврдио да српски писци XVIII века, па ни нова српска књижевност, немају своју традицију, односно да стара српска књижевност није имала додира са новом нити је утицала на Доситеја. У недоследности, како их Младеновић разуме, спада и Скерлићева велика похвала Доситеју којег у исто време своди „на неоригиналног еклектичара” (184). Из истих је разлога и његово „уздицање Доситеја на рачун Вука погрешно” (185). У Младеновићевом извођењу доказа, Скерлић је и као историчар књижевности градио систем српске књижевне историје на недовољно поузданим тврдњама или противуречним премисама.

Због свега тога поставља се питање значаја Јована Скерлића у српској науци о књижевности. Са тиме иде и питање: шта је омогућило да Скерлић са свим својим критичарским врлинама, али и огрешењима постане неприкосновено и водеће име критике и књижевне историје код Срба од краја XIX века до данас. У својој монографији Младеновић покушава да одговори и на та питања. Ево и два Младеновићева одговора: (1) „Скерлићева критика имала је такву магичну снагу и толики ауторитет да су били неуспешни сви приговори који су јој чињени, ма колико да су били оправдани” (237); (2) Оно што у „читавом критичарском делу Јована Скерлића ипак вреди, није толико тачност његових судова колико сугестивност убеђења са којом их је изрицао. Зато су многе његове критике биле и остале занимљивије од дела поводом којих су написане” (226). Дакле, на једној су страни магична снага и Скерлићев ауторитет, сугестивност и занимљивост његових критичарских и књижевноисторијских судова и оцена, док су

на другој њихова тачност са свим непоузданим, противуречним и погрешним оценама.

Имајући у виду и једно и друго, Младеновић у монографији *Животи и дело Јована Скерлића* закључује: „Без обзира на његове заблуде и погрешно одмерене потезе у животу и књижевном раду, он својим делима несумњиво спада у наше трајне културне вредности, које обогаћују наш живот и служе нам као ослонац за даље напредовање” (24). Тако казује Младеновић, односно његова монографија о Скерлићу. Споро и дуго, дуже од пола века писана, ова монографија је старинска и по теоријскометодолошкој апаратури подоста анахрона књига. Ову књигу, која је објављена на измаку минулог столећа, модерна наука о књижевности није ни додирнула. Заснивајући се на чињеницама бурне књижевне епохе с раскршћа XIX и XX века и противуречјима Скерлићевог деловања, на традиционалном приступу књижевности и одмереним судовима, акрибичности и ауторовој скрупулозности, уз све поменуто, ова подоста корисна књига покушава да објективизује позицију и значај Јована Скерлића у његовом и потоњем времену. Зато она и јесте занимљив прилог упознавању свега што је добро, али и свих противуречја у стваралачкој биографији нашега критичара. А то што је Младеновићева књига *Животи и дело Јована Скерлића* остала непрочитана и без икаква одјека јесте противуречност нашега књижевног доба. Време је и ред да се коначно исправе заблуде и грешке.